

RAMAZANSKE VEČERI

„Ramazanske večeri“ Branislav Nušić, *KDBH Preporod*, Zagreb, 2011.

Knjiga „Ramazanske večeri“ je prvi put objavljena u Beogradu 1922. godine, a na slijedeće izdavanje je morala čekati sve do 2011., kada se na taj potez odlučuje *KDBH Preporod* iz Zagreba. Zbog prijašnjih sistema i vladajućih ideologija (pa čak i danas) ova zbirka pripovijetki je (bila) veoma nepogodna. U „Kratkoj istoriji srpske književnosti“ Jovana Deretića o „Ramazanskim večerima“ pronalazimo samo jednu rečenicu u kojoj Deretić govori da ova zbirka pripovijetki nastaje kao plod lektire. Naime, Branislav Nušić kao jedan od najvećih srpskih realista u „Ramazanskim večerima“ piše o muslimanima ovih prostora, njihovoj kulturi i načinu življenja. Čak u nekim pripovijetkama govori iz pozicije muslimana, ali na to gledamo samo kao naratorski postupak. Jezik mržnje i previranja oko religija i njenih pripadnika na koja smo navikli u književnim djelima ovih prostora u ovom djelu u potpunosti izostaje. Još jedna stvar koja izostaje u ovoj zbirci jeste karakteristični stil pisanja Branislava Nušića. Pisac humorističkih pripovijetki i drama u kojima je često bio kritički nastrojen prema nadolazećem i modernom, u „Ramazanskim večerima“ očaran islamom ne piše o njemu *izvana* već piše iz pozicije nekoga ko je izučavao islam i živio sa muslimanima. O islamskoj tradiciji i kulturi Nušić piše sa potpunim ushitom i zalaganjem. Muslimanske čaršije opisuje u njihovom najboljem stanju i bez imalo žala za starim vremenima. U periodu srpskog realizma (pa čak i mnogo poslije) niko nije pisao tako lijepo o muslimanima zbog čega ga i možemo posmatrati kao prvog pisca koji na ovim prostorima zagovara interkulturalni dijalog. Pišući upravo iz one pozicije muslimana govori kako bi volio da je svaki dan praznik jer se tada nikome ne misli zlo. *Ih, da je svakad takijeh dana, čovek bi drukčiji bio, jer kad je tako lijep dan a ti se sećaš Alaha i njegove milosti, pa na zlo i ne misliš. A danas još rišćanski praznik...* A kako je suštinski bio *izvanjski* pisac o ovim temama, na mjestima u kojima piše o islamskoj kulturi ili vjerskim propisima na pogrešan način, jasno se prepoznaje nedostatak poznavanja islama i njegove tradicije, a nikako namjerno i zlobno izvrgavanje

(pod)smijehu. (...) *top sa kaleta oglasio iftar a mujezini sa minareta otpjevali akšamezani. Hoće da bude lijepa, hladovita noć a ima li ljepših noći od ramazanskijeh.* (podvukao H.H.)

U islamskoj terminologiji se kaže da se ezan uči, a ne pjeva. Ali sam nastavak teksta ukazuje na dobru namjeru pisca kada se retorički pita da li postoji ljepših noći od ramazanskih, ne stavljajući čak ni znak pitanja već tačku. Tome u prilog govori i to da pisac ni u jednom trenutku muslimane ne naziva Turcima, nego Bošnjacima i Arnautima (Albanci). Pišući o njima (i iz njihove perspektive) Nušić je morao imitirati govor muslimanske čaršije i u tome je uspio. Jezik prepun turcizama se miješa sa odjecima ijekavskog i ekavskog govora i tvori jednu zanimljivu vrstu jezičke hibridnosti.

Iako ovu zbirku možemo definirati kao pripovijetke o muslimanskoj kulturi i tradiciji, lahko možemo uvidjeti da je Nušićevo najčešće područje zanimanja žena i njen položaj u muslimanskom društvu. Žena pod feredžom je tajanstvena, mistična i izazovna. Ne kritizirajući njen položaj u jednom patrijarhalnom društvu on s njom suosjeća i tako ne ulazi u rasprave sa islamskim vjerskim propisima. *Vjerovatno je bio svjestan da nije islam taj koji podjarmjuje ženu već počesto krivo tumačenje nekih muških glava.* (Filip Mursel Begović; „Ramazanske večeri“ - Pogovor, *KDBH Preporod*, Zagreb, 2011. str. 152) Manje poznate dijelove ženskog svijeta on opisuje sa mjerom opreza, ali o njoj piše sa erotskim nabojem. *Pa nije u Hatidže lijepa samo kosa i ono čelo pod kosom i one oči pod čelom. Ni obrazi, ni usta samo, ni vrat, ni grlo, ni grudi, ni pas samo... sve, sve i sve drugo je lijepo i prelijepo, i kad hodi i kad zbori, i kad pjeva...*

Kako ova zbirka pripovijetki u mnogo čemu odskače od tadašnje *norme* i od karakterističnih stilskih osobina Nušića, tako odskače i od realizma jakim odjecima romantičarskog stila i ubjeđenja. U dvije priče s tragičnim krajem (*R'z* i *Sali Pič*) se provlače neke socijalno-društvene teme, a gledajući zbirku u cjelosti, njen naglasak (i prema Nušiću) je u onom interkulturalnom dijalogu. Želeći da pronađe zajednički jezik između dvije vjere i kulture, on tu svoju težnju najjače ističe u Ragibovoj (lik iz pripovijetke) rečenici: *Neka duše vjeruju svaka svoju veru, a srca... srca neka nam jednu veru vjeruju.* Da bi razumjeli ono o

čemu je Branislav Nušić pisao i da bi shvatili njegove intencije, „Ramazanske večeri“ bi se morale čitati upravo u duhu jednog interkulturalnog dijaloga.

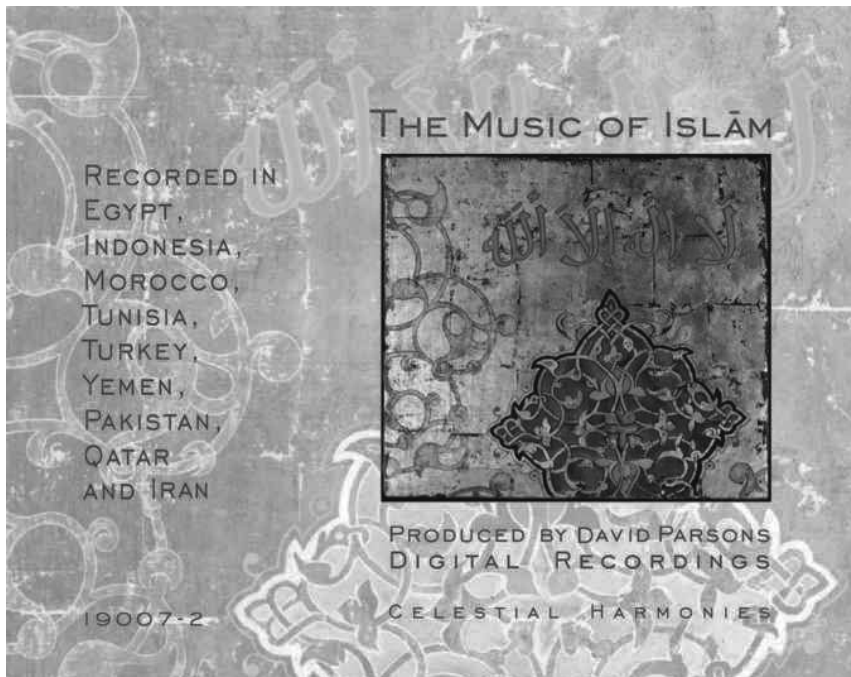
Hamza HODŽIĆ

PRIKAZ KOMPILACIJE „MUZIKA ISLAMA“ – „MUSIC OF ISLAM“

Iz dalekih područja Indonezije pa sve do južne Španije, izdanje od 17 kompakt-diskova predstavlja izuzetno vrijedno muzičko ostvarenje kroz koje je prikazana muzika islamskih zemalja. Muziku je istraživao i zabilježio producent David Parsons, a projekat je urađen sa mnogo ljubavi. Deset godina, koliko je trajalo snimanje i istraživanje muzike islama, serija koja je snimana u Egiptu, Maroku, Tunisu, Turskoj, Jemenu, Pakistanu, Indoneziji, Iranu i Kataru, predstavlja najobuhvatniju muzičko-zvukovnu dokumentaciju dostupnu na Zapadu danas.

Za četrnaest stoljeća, kontakt islamske kulture sa drugim kulturama je uticao i ostavio trag na islamsku muziku kroz povijest. Danas, jedna petina svjetske populacije, preko jedne milijarde ljudi, su muslimani, koji zauzimaju veliki teritorij koji se proteže od atlanske obale sjeverne i zapadne Afrike, kroz zapadno i središnje područje Afrike, jugoistočne Azije, privlači sve veći broj sljedbenika u Indiji, Zapadnoj Evropi, Sjevernoj Americi, Istočnoj Aziji, Južnoj Africi, pa sve do Indonezije. To je globalna prisutnost koja se ne može ignorirati. Sa 17 kompakt-diskova u 15 svezaka, muzika islama, gledano sa umjetničke strane, predstavlja gotovo 20 sati bogate islamske muzike zabilježene širom islamskog pojasa, sa preko 800 stranica teksta napisanog od strane priznatih etnomuzikologa i znanstvenika iz cijelog svijeta. Svjetski poznati muzički producent Eckart Rahn, slušateljima prepusta zbirku snimaka koja je tehnički savršena. Ovo izdanje od 15 kompakt-diskova dokumentira islamsku muziku iz Turske na sjeveru do Jemena na jugu, Maroka na zapadu i Indonezije na Istoku.

Na disku br. 1 prikazana je muzika Kaira. Skoro sve arapske muzičke tradicije uključujući i egipatsku, naročito su definisane izražajnim i naglašenim

ritmom. Slušajući prvi disk u ovo ćemo se jasno i uvjeriti. U jednu ruku, ovakva muzika ima sličnost sa vrstom muzike poznatom kao *sama'i*, za koju se sada upotrebljava naziv *qadim*, što znači stara, aristokratska umjetnička muzika koja je generalno definisana kao orijentalna muzika. Solisti sviraju na instrumentima *'udu* (arapska lutnja), *qanunu* (žičani instrument sa Bliskog Istoka), *neyu*, *riqqu* (vrsta tamburina sa cimbalima iz Egipta), *dara-bukku* (veliki bubanj) i *deffu*.

Na disku br. 2 slušamo muziku Beduina sa južnog Sinaja. Sinaj, poznat muslimanima, kršćanima i jevrejima kao *sveta zemlja* broji oko 200.000 beduina. Često opisivana ekstremnim i surovim izrazima, tačnije kao mjesto vatre i suše, pustinja je za beduine ambijent u kojem se razvijala i muzička kultura. Beduinska poezija poznata kao *sha'ir*, jednako muška i ženska, izražava beduinske ideale i uvodi slušaoca kroz recitaciju i pjesmu sa tekstom koji je prožet opisom beduinskog života, slavlja, specifičnih osoba i događaja i afirmacije i učenja socijalnim normama. Posebna forma koju beduini njeguju jeste *qasida*, koja se izvodi najviše uz *rebab* (instrument sa jednom žicom). Beduini pjevaju o ljubavi, voljenim osobama, ali i o svojoj nadaleko poznatoj gostoljubivosti.

Muzika Nubije, na disku 3. jeste muzika oblasti između Aswana u Egiptu i Karima u Sudanu. Dva glavna instrumenta u nubijskoj kulturi su *tambur*, *deff* i *'ud*. Nubijske djevojke pjevaju dok pripremaju vrstu jela od palminih hurmi uz pšenično

brašno. Mladi Nubijci pjevaju o rastanku prijatelja, o ljepoti Nila, aswanskim palmeta, toplom aswanskom suncu i o Musau, a.s. koji je kao beba plovio Nilom, blagoslovljen u ovoj rijeci.

Muziku Arabijskog poluotoka slušamo na disku br. 4. Muzika ovog područja je ustanovljena na principu *maqama*. Arapi veliki značaj daju improvizaciji i „istraživanju“ *maqama*. Improvizacija, kao česta muzička pojava, iznjedrila je *taqsim*, visoko improvizirani nemetrični komad koji se izvodi u jednom *maqamu*. Od instrumenata su popularni *'ud*, *tabla* (veliki bubanj), *riqq*, *saajat* (vrsta cimbal). Muzika je najvećim dijelom instrumentalna, ali postoje i vokalne forme.

Na disku br. 5. zabilježena je tradicionalna marokanska *sufi* ceremonija poznata pod imenom *Aissaoua*. Za članove bratstva ova ceremonija predstavlja spiritualno putovanje. Iako nemaju utemeljenje u islamu, ovakve ceremonije obiluju zikrom, nakon kojeg se prisutnima dijeli mlijeko i svježe hurme. Muzika koju slušamo na ovom disku predstavlja bogatu kombinaciju bubnjeva i glasova.

Prije više od 1200 godina Arapi su prvi došli na područje Maroka, zatekli berbersku kulturu i populaciju, uključujući jezik, tradicionalnu nošnju i pjesme. Potomci robova iz Zapadnog Sudana, uključujući Mali, Niger, Senegal, Gvineju, te još neke zemlje, poznati su kao narod *Gnawa*. Danas, oni govore arapskim jezikom i integrirani su u arapsku urbanu marokansku kulturu, a zadržali su svoje

kulturno naslijeđe, kao i muziku. Ovo naslijeđe je prošlo kroz vjerska bratstva, također poznata kao *Gnawa*, koje je kao bratstvo slično *Aissaou* bratstvu. Jedan od njihovih performansa je muzičko-vjerski ritual koji slavi Božijeg Poslanika, s.a.v.s. Tri najčešća korištena instrumenta u pomenutom ritualu su: *sintiir*, *qraaqeb* i *tbel* (oblik doboša sa dvije palice). *Gnawa* muziku slušamo na disku br. 6.

Dolaskom islama, Andaluzija je naslijedila i bogato kulturno islamsko naslijeđe. Tokom perioda islamske vladavine u Španiji, arapsko-andaluzijska muzička tradicija je ustanovljena, a zasluge za njen kasniji uspon i procvat najvećim dijelom pripadaju Abu al-Hasanu Ali Ibn Nafiu, poznatom kao Ziryab (789 – 857). Ziryab, koji je bio muzičar na abasidskom dvoru u Bagdadu, veći dio svog života proveo je kao dvorski muzičar i učitelj na dvoru u Kordobi. U njegovo vrijeme, *kasida* je bila čuvena arapska poetska forma. Pisana je kao klasična arapska forma u distihu, sa dva pojedinačna odsjeka unutar distiha. Pjesme koje slušamo na disku br. 7 odišu tugom i sjetom za Alhambrom i Andaluzijom.

Tunis, u kulturnom i u muzičkom smislu bio je raskrsnica između bliskog Istoka, Evrope i Afrike. Poznat i kao *Margrib* u književnosti je opisan kao *mjesto sunca*. Tuniška muzika najviše je podložna utjecajima arapsko-andaluške, arapske te zapadnjačke muzike. Najviše upotrebljavan instrument u Tunisu jeste *mizwid* (vrsta duhačkog instrumenta poznata kod nas kao diple s mijehom), a tu je svakako neizostavan i *bendir* i *tarabuk*. Tuniška tradicionalna muzika koju slušamo na disku br. 8. upotrebljava se tokom značajnih događaja, poput vjenčanja, festivala i zabava prilikom proslava i plesova.

Turska muzička umjetnost se razvijala tiho iz perzijske muzičke i poetske tradicije i možda, jedinstvena između islamske muzike ostalog islamskog svijeta, imala jaka obilježja i specifičnosti bizantijske, zapadne muzike. Muzika turskih mistika, posebice sufija, najprisutnija je kod melevija (okrećućih derviša) i izrazito je elegantna i graciozna i za zapadnjačke slušatelje koji mogu pronaći izvjesne reminiscencije na srednjovjekovnu evropsku muziku. Sufizam, mistična grana islama, ima dugu tradiciju muzičke umjetnosti i jedna od najvažnijih proslava mističnih svjetskih tradicija u svijetu jeste upravo

ona koju interpretiraju mevlevijski derviši. Bogatu mevlevijsku ceremonijalnu muziku (*'sema*) u kojoj učestvuju derviši uz pratnju orijentalnog ansambla slušamo na disku br. 9.

Centralno mjesto u životu svakoga muslimana zauzima melodično učenje kur'anskoga teksta. Svako vokalno oblikovanje na emisiji ljudskog glasa je obuhvaćeno pod pojmom *učenje*. Dva najvažnija vokalna oblika u islamu jesu: učenje ezana, poziva na namaz i učenje tekbira koji se uče u cijelom svijetu. Ova dva oblika, uz učenje Časnog Kur'ana tema su desetog dijela ove kompilacije. Melodično učenje Časnog Kur'ana koje se razvijalo u prvom stoljeću islama, snimljeno je u Istanbulu gdje je tradicija melodičnog učenja prilično stroga. Zvuk kur'anskog učenja je sam po sebi izvanredan, kako za muslimane, tako i za sve druge ljude. *Makami* mogu biti posebno neobični. Međutim, bitno je napomenuti: učenje nije bazirano na muzici, ono je molitva. Učaći koji učestvuju na disku br. 10 su eminentni turski hafizi: hfz. Huseyin Ereke, hfz. Kadir Konya i hfz. Kani Karaca.

Muzička kultura Jemena je izuzetno malo poznata i veoma malo opisana u literaturi. Prije nego što je bilo kakva informacija o jemenskoj muzici bila dostupna i jasna, jemenska muzika je pod uticajem vanjskih faktora postala podložna promjenama. Klasična tradicija koja je snimljena na disku br. 11 pokazuje lokalna obilježja. Na ovom disku slušamo instrumente *qambus*, tradicionalnu antičku vrstu laute koja porijeklo vodi upravo iz Sane, zatim *dara-bukku* i tamburin poznat kao *riqq*.

Prvi dokument koji svjedoči o visokoj razvijenosti muzičkog života u Perziji datira još od prije 3000 godina prije nove ere. Još u ovo vrijeme umjetnost je bila na visokom stupnju razvoja. Perzijska muzička kultura bila je subjekat mijenjanja životnih uvjeta i historije, a tokom decenija je prošla svoj razvojni put kroz povijest zajedno sa arapskom umjetničkom muzikom. Sa dinastijom Abasida čiji je centar moći bio jedno vrijeme u Horasanu, perzijska umjetnost i muzika doživjela je procvat. Evidentirani dokazi o razvoju perzijske instrumentalne muzike svjedoče da su tome razvoju doprinijeli Arapi, orijentirani prema vokalnoj muzici. Najviše upotrebljavan instrument u klasičnoj muzici Perzije jeste *setaar* (vrsta dugovrate laute tipa tanbura), *taar* (vrsta dugovrate laute), *kemanche* (vrsta laute), *santir* sa 72 žice, *nay*, *darabukka* u obliku vaze, te *def*. Muziku drevne Perzije slušamo na disku br. 12.

Činilo se uvijek da je Pakistan bio izvan značaja koji mu je pripadao. U Pakistanu se susreću naselja još u antičkom vremenu, uporedo sa egipatskom i mezopotamijskom civilizacijom. Pakistan ima bogatu tradiciju duhovne muzike koja je nastala spajanjem indijske muzike s arapsko-perzijskim utjecajima. Muslimanski muzičari iz Pakistana generalno pjevaju na urdu jeziku i tekstovi su najvećim dijelom religijski, koji slave Allaha dž.š. *Sitar* je svakako najomiljeniji instrument. Muzičke skale, nazvane *rage*, zastupljene u pakistanskoj, kao i u indijskoj tradiciji, označavaju sisteme i pravila po kojima se melodija pravi. Kroz *ragu*, koja traje i do 30 minuta, nastoji se izazvati određeno emo-

tivno stanje kako kod izvođača, tako i kod slušaoca radi postizanja željenog duševnog stanja, pa se tako *rage* izvode u određeno doba dana ili noći (otuda jutarnje *rage*, večernje itd.). Pakistanske *rage* slušamo na disku br. 13.

Na disku br. 14 slušamo duhovne oblike komponovane od strane turskih kompozitora (Ali Ufki, Hafiz Post, Buhurizade Mustafa Itri Efendi, Zekai Dede, Sadettin Kaynak, Nail Kesova).

Posljednje izdanje u kompilaciji jeste muzika muslimana Indonezije. Zemlja koja broji 200.000.000 ljudi, najmnogoljudnija je muslimanska zemlja u svijetu. Tu se susreću najbogatiji muzički žanrovi koji su izvedeni originalno iz arapsko-perzijskog svijeta, ali uz neke transformacije od strane lokalnih obilježja. Jedini instrumenti koji su dopušteni kod muslimana u Indoneziji su ručni bubanj, tamburin i lutnja. Svi drugi instrumenti u Indoneziji se ubrajaju u nemuslimansku tradiciju. Od duhovnih oblika koji se muzički oblikuju poznati su salavati i zikrovi.

Kompilacija „Muzika islama“ u svakom slučaju predstavlja nenadmašan zvučni dokument predodređen da živi izvan našeg vremena i, nažalost, najvjerovatnije predodređen da nadmaši samo postojanje nekog od naroda i kulture koja je predstavljena, pa ga stoga toplo preporučujemo svim ljudima koji će sigurno za sebe naći nešto posebno, bilo da je to melodično učenje Časnog Kur'ana iz Istanbula ili pak izražajna i elegična muzika Andaluzije.

Mirsad OVČINA